KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXIX. évf. *Május—Junius. 1894.* *3-ik füzet*

Tolsztoj gróf boldogságtana.[1])

A müvelődés történelmében három elmélettel találkozunk, melyek a szellemi haladás, fejlődés menetét, irányát próbálják meghatározni, vagy inkább a tapasztalati történelmi tények alapján kikutatni. Legrégibb a *körvonalban fejlődés* elmélet, melyet már Platonál és Ciceronál megtalálunk az állam- s alkotmányformákra alkalmazva. Ezt az elméletet a görög történelem igazolja is s ezért nem csoda, hogy az újabb történetbölcsészek közül Machiavelli és Vico Giambattista hódolnak neki. A második pessimistikus jellegű; ez az *elfajúlás, degeneratio elmélete.*

Az újkor alaposabb s szélesebb körű történelmi ismerete, szabályozó, mélyre ható bölcselmi míveltsége, tisztúltabb és eszményibb világnézete szülte a *haladás, fejlődés* elméletét, melyet deductiv-speculativ bölcseleti alapon Hegelnél, positivista alapon Comte-nál és Bucklenél olvashatunk.

Bodnár Zsigmond most megjelenő irodalom-történelmében ez utóbbi elmélethez lényegében hasonló törvényt állít fel szellemi haladásunk megértésére s ennek menetét *hullámvonallal* érzékelteti. Egy nemzetnek a vallásban, irodalomban, művészetekben, politikában, erkölcsi életében nyilvánuló világnézete megalakúl, megerősödik egy időre. E megalakult nemzeti eszmével egy új eszme száll szembe, a mely legyőzi azt legalább részben, hogy ez megint egy következő új eszmével szálljon szembe. S ez így megy tovább. Egy nagyobb lépés előre, egy kisebb hátra. Actio és reactio így váltják fel egymást a szellemi haladás menetében.

Ismeretes dolog s mindenki száján hordja azt az igazságot, hogy nincs hatás ellenhatás nélkül. A positivismus és materialismus készítette a talajt az irodalmi naturalismus számára. A közönség mohó idegességgel élvezte ennek termékeit. Ez a mohó étvágy megrontotta a gyomrát s a századvég (fin de siècle) épp oly idegességgel

[1]) Tolsztoj: Das Nichtsthun, ford. Hauff L. A. Berlin 1894. Janke Ottónál.

egyszerre a másik szélsőségbe csap. Az erős actiora egy erős reactio következik. Az actio és reactio elmélete feltünően talál e jelenségekre. A mysticimus egy neme kezdi a kedélyeket elfoglalni, behatol az irodalomba, vallásba,[1]) bölcseletbe, s a társadalmi tudományokba is. Sőt vannak, kik a sajátságos fordúlatban egy alakúló új világnézet tüneteit látják.[2])

A naturalista regény pl. szigorú tudományos (!) módszert követett sok ideig s Zola, „a megcsontosodott positivista" most már megengedi, illetőleg belátja, hogy ez talán túlságos követelés volt, hogy az irodalom határait igen szűkre szorította. Ibsen kezdetben még a Zola-féle iskola híve, utolsó drámáiban mind inkább halványodnak a markans naturalista vonások s valami sajátságos északi homály fedi műveit, melyet nem ok nélkül neveztek symbolismusnak.[3]) A naturalismus szigorú módszere egyszerre eltünik s nemcsak a társadalmi életben s tudományokban, hanem az irodalomban is mutatkoznak az anarchismus jelei.[4]) Oroszországban Tolsztoj, mint egy modern apostol regényekben, könnyen hozzáférhető úton hirdeti elveit, melyekre a „szeretet őrültségével" s valódi rajongással akarná felépíteni a modern társadalmat. Kora, életfelfogása, képmutatása, a társadalmi viszonyok nem tetszenek neki, hanem visszanyúl az őskeresztény időkbe s ott találja fel Jézus tanaiban azokat az alapokat, melyekre építenie kell az emberiségnek, ha nem akar végromlásba rohanni.

Az emberi értelem egész elragadtatással vetette magát a természet tüneményeinek kutatására; a tudományban keresett enyhülést. A tudomány sokat igért, de keveset adott. Nemsokára jött a keserű csalódás. A szív boldogságra vágyott s ezt a tudomány nem adhatta

---

[1]) *Dr. Schmitt Jenő* Lipcsében nem rég egy folyóiratot alapított ily czimmel: *Die Religion des Geites.* Programmja „a legszabadabb, legradicalisabb és mégis legpositivabb, mélyen vallásos gondolkodás; az eszmélő és erkölcsileg érző ember harmoniája. „Fel akarja rázni — mond Bodnár — a materialismus sivatagán veszteglő vagy a tagadó felvilágosodás sekély vizében lubiczkoló emberiséget, az önmagával meghasonlott, a bensőleg sivár lényeket, hogy tekintsenek föl az eszményi világnézet verőfényes csúcsaira, hogy azon élő- és kristálytiszta forrásokból merítsenek, melyek a hajdankor szent mélyeiből erednek, hogy gyógyuljon meg szivök és szellemök." (Bodnár Zs. Példák IV—V. füzet. Budapest 1894. 40. 1)

[2]) Athenaeum II. 3. Lyka Károly: A legújabb művészeti törekvések.

[3]) Gottschall Rudolf: Gesch. der deutschen National-litteratur des 19. Jahrhunderts. II. 409 és köv. l.

[4]) Lásd bővebben Athenaeum II. 3. Lyka Károly: A legújabb művészeti tö ekvések.

meg neki; az értelem tudásra, megfoghatóra, a világrejtély megoldására áhitozott s ezt meg a vallás nem elégíthette ki. Az ember végre belefáradt s keserű csalódásaiban a végletek közt hánykolódik ma is. Ezeket a tüneményeket észreveheti mindenki, bárha csendben, titkos forradalomként folynak is le, a ki a tünemények felett nem tér részvétlenül napi rendre, hanem tanulmányozza az események folyását.

Egy ily jelentőségű társadalmi kérdésről mindenesetre érdekes hallani oly gondolkodók nézeteit, mint Zola, Dumas és Tolsztoj, kit írótársa Turgenyev legnagyobb európai írónak tart. Maga Tolsztoj sem állhatta meg, hogy gondolatait ne fűzze Zola, Dumas szellemmel s könnyen odavetett nézeteihez.

Mi adjuk azért Tolsztoj művének tartalmát s kimutatjuk, hogy Jézus vallás- és erkölcstana, melyre Tolsztoj mint alapra akarja a jövő társadalmát építeni, nem egyezik meg az ő vallástanával, de még erkölcstanával sem. Pedig Tolsztoj különösen ez érvének tulajdonít nagy fontosságot. Ezzel meggyengűl ez irányú érveinek sorozata.

Ismertetésünk folyamán könnyen észrevehető, hogy Tolsztoj e munkájával is azokat a social-politikai eszméket szolgálja, melyeknek ő egész életében híve volt, melyeket ő valóságos rajongással hirdetett. — Nem tudjuk határozottan, hogy mi adott alkalmat e két fontos nyilatkozatra, de a szöveg vonatkozásaiból látjuk, hogy munkás ifjak valami gyűlés elnökévé választották Zolát s beszédét ekkor mondotta. Dumast pedig a Gaulois szerkesztője kérte fel e nyilatkozásra a Sorbonne hallgatóinak valamely társadalmi mozgalma alkalmából.

Tolsztoj közli mind a kettőt s felhasználja a kedvező alkalmat hogy ő is beleszóljon a kérdésbe.

Zola beszédjének veleje, rövid tartalma ez:

Gyakran halljuk, hogy a positivismus leélte magát, a naturalismus halott, a tudomány nem adja meg az embernek a békét és boldogságot, a mit igért. Ő e kérdéssekkel nem foglalkozik, nincs joga a tudomány és bölcselet nevében beszélni; ő regényiró „s egész jelentősége azon alapszik, hogy sokat figyelt meg és sokat dolgozott.“ A tudomány, a tudás töltötte el egész lényét, sőt a szigorúan tudományos módszert az irodalomba is be akarta vinni. Ő hiszen abban a szenvedélyességben, a mely *előre tör és cselekszik*. Minő lelkesedés és minő remények! Mindent tudni, mindent birni, mindent legyőzni!

Igazság által az embereket boldogabbakká tenni! Ilyenek voltak kora aspiratiói.

Inti a fiatal nemzedéket, hogy egész reménységét a tudományra helyezze, alapítsa s ne lásson abban társadalmi és erkölcsi veszélyt, a hit mellett ne szorítsa háttérbe a tudományt. Azt mondják, hogy a tudomány diadalának vége van; nem tudja visszaadni a lelkeknek a boldogságot, melyeknek naiv békéjét szétrombolta s vannak már szentek és próféták, kik az emberek között „a tudatlanság erényét, az egyszerűség tisztaságát" hirdetik.

Nem tagadja, hogy e fáradtság és felindulás a század végén annak a lázas és óriási munkának eredménye, melynek czélja volt mindent tudni. Ismeretes dolog, hogy nincs hatás ellenhatás nélkül. Minek fáradni, ha látjuk a tudomány eredménytelenségét? Minek menni, ha látjuk, hogy a czél állandóan távozik tőlünk? Minek tanulni, ha nem tudhatunk mindent? Jobb együgyünek maradni a gyermek boldog tudatlanságában. Íly módon csakugyan úgy látszik, mintha a tudomány megbukott volna.

Ámde a tudomány nem boldogságot, csak *igazságot* igért. Származhatik-e boldogság az igazságból? Hogy ezzel megelégedjünk, arra sok stoicismus, az Én teljes megtagadása szükséges, a mi csak kiválasztottaknál van meg. A természet kegyetlen, igazságtalan, a tudomány az erősebb barbar jogához vezet, a mely minden erkölcsösséget lerombol és minden társadalom despotismusba sülyed. Nem kellene-e inkább a tudatlanság ábrándos nyugalmába visszatérni?

E kétségbeesett kiáltás mélyen meghatja őt. Csak akkor találunk nyugalmat, ha ábrándozunk, ha a végtelenbe merülünk, ama mysticus világban elszenderülünk, a mely szenvedéseinket csillapítja Igy vette észre a marsmezei kiállításon [1]) s ez reactio a naturalismus ellen.

De ő mint „megcsontosodott positivista" ebben csak egy kis pihenést lát az emberiség feltartózhatatlan haladásában. Hogy egy új hit az emberiség haladásának új irányt adjon, szükséges, hogy ez a hit új talajban nőtt legyen, „mert új társadalom új talaj nélkül nem létezhetik." (17 l.) „A hit nem születik újra és a holt vallásokból csak mythologiákat lehet csinálni."

Ezért a jövő száz év ama *demokratikus és tudományos fellendülés* kora lesz, melyet az ő nemzedéke élt át s csak annyit enged meg, hogy az *irodalom határait igen szűkre szorította.*

---

[1]) 1893. nyarán írta.

A művészetben is csak igazságra törekszik, mint a tudományban, az eszményt kiküszöböli. „A mily mértékben a tudomány halad, oly mértékben szorúl háttérbe kétségkívül az eszmény és úgy tetszik nekem, hogy az élet egyedűli értelme, az egyedűli öröm, mit az életben találhatunk, e lassú hóditásban áll, bármily világos legyen is a szomorú igazság, hogy soha sem fogunk mindent tudni."

E mozgalmas korban lelkipásztorok magasztalják, dicsőítik a hitet s lelkére kötik az embereknek, hogy higyjenek, de azt nem mondják meg világosan, hogy miben. Ő megmondja ifjú barátainak s kérve kéri őket, hogy higyjenek a *munkában*. „Egész életemben munkás voltam s engedjék meg, hogy arról a gyönyörről beszéljek önöknek, melyet ez a hosszú munka nekem hozott, mely egész életemet betöltötte. Életbe lépésem fáradtságos volt, megtanultam a szegénységet és kétségbeesést. Azután állandó harczban éltem, mint ma is még, most megértettek, majd megtagadtak, majd bántalmakkal halmoztak el. S csak egy hitem volt, egy erő: *a munka*. Ez a világ egyetlen törvénye, szabályozója, mely a szerves anyagot ismeretlen czéljához vezeti. Az életnek nincs más értelme, más létoka; születünk, hogy részünket kivegyük, elvégezzük a munkából és aztán eltünjünk.

„Az élet nem egyéb, mint közölt mozgás, a mely azt fentartja és tovább adja és a mely a valóságban nem egyéb, mint fáradtság, mint munka egy nagy művön, melyet az egész évszázad fejez be." Mindenkinek meg van a feladata s ha ezt elvállalta, meg kell hogy találja a nyugalmat is.

A kiket a végtelenség gondolata gyötör, azoknak ajánlja, hogy életöket szenteljék egy nagy munkának, melynek végét nem láthatják be. Ez a szórakozás a szellemnek a napi kenyere a teljesített kötelesség boldogító tudatával. Ez adja meg a physikai és erkölcsi egészséget, megóv az ábrándozás veszélyeitől, ez a világon lehetséges legfőbb boldogság.

„Erős nép csak az, a mely fárad és csak a munka ad bátorságot és hitet . . . A jövő évszázad, a határtalan jövő a munkáé; ezen nem szabad kételkedni. És nem látjuk már a támadó socialismusban a munkának, a jövő társadalmi törvényének csiráját, a felszabadító, a kibékítő munkáét.?"

„Minő egészséges és nagy embertársaság lenne az, melyben minden tag az ő munkarészét hordozná! Oly ember, ki dolgozik, mindig jó. Ezért megvagyok győződve, hogy az egyetlen hit, mely megmenthet, a végzett munkában való hit. Szép dolog az örökké-

valóságról álmodni, de a tisztességes embernek elég, ha ez életet úgy éli á', hogy munkáját elvégzi.

Eddig Zola.

Tolsztoj megjegyzései e beszédre a következők: Z. tanácsolja az ifjuságnak, hogy határozatlan, homályos dolgokban ne higyjen és még homályosabbat és határozatlanabbat ajánl, a *tudományt* és a *munkát.*

Ámde a „tudomány" szónak értelme nagyon széles körű és határozatlan. A mit némelyek tudománynak, azaz nagyon fontosnak tartanak, azt az emberek nagyobb része a munkás népre nézve szükségtelen semmiségnek tartja. S nemcsak a munkás nép miveletlensége nem tudja felfogni a tudomány mély jelentőségét, hanem a tudósok is folytonosan ellenmondanak egymásnak: egyik ezt, másik amazt tartja fontosabbnak. Sőt ugyanazon tudományszak papjai és képviselői is gyakran éppen ellenkezőt állítanak. Tudományos tételek hosszú időkön át igazaknak tartatnak s később tévedéseknek bizonyúlnak.

A rómaiaknál — mint tudjuk — kizárólagos tudomány és nagyon fontos dolog volt a rhetorika. Ma mosolyognak e felett. A középkorban egyedűl idvezítő scholastika ma éppen e sorsra jutott. És nem kell nagy bátorság megjövendölni, hogy ismereteinknek egy igen nagy száma felett, melyeket ma fontos dolgoknak s igazságoknak tartunk, a jövő csak nevetni fog, midőn olvassa, hogy mily fontoskodással foglalkoztunk oly tárgyakkal, melyeket korunkban igazságoknak tartottunk.

Korunkban emberek, kik öröklött vallások babonáitól megszabadúltak, egy ép oly alaptalan és ártalmas babonába, a tudományába estek, a nélkül, hogy észrevették volna.

Az az alap, melyen a világteremtés hittételei nyugosznak és az a melyre korunkban a különböző tudományos tantételeket alapítják, nemcsak hasonlók egymáshoz, hanem teljesen azonosak (29. l.). A miként a zsidó nem hisz tulajdonképen a hatnapi teremtésben, hanem csak abban, hogy vannak emberek, kik az elérhető legfőbb igazságokat ismerik, épp úgy korunk emberei sem hisznek Darwin elméletében, az öröklés tanában, a kommabacillusban, hanem mind abban, a mit a tudomány papjai igazságoknak mondanak és ezek működése a hivők előtt épp oly titokzatos, mint a zsidók előtt vezetőik tudásának alapjai.

A hit és tudomány képviselői tulajdonképpen egy táborból valók. Azok üdvöket a vallásban keresik, ezek mások tudásában hisznek.

Azok az emberiség üdvét egy javított, tisztított, félig zsidó, félig pogány kereszténységben látják; ezek egészen esetleges, különbféle, haszontalan ismeretek felhalmozásában. Azok nem akarják látni, hogy a mit helyre akarnak állítani, csak „báb, melyből a pillangó kirepült", ezek, hogy tudományuk gazdag emberek ártatlan időtöltése, vagy legjobb esetben fegyver a jónak vagy gonosznak kezében. „Valójában sem azok, sem ezek nem hisznek lelkük mélyén annak az eszköznek hatásában, melyet ajánlanak" (32. l.). Mindenikök elfordítja szemét a végromlásról, mely előtt az emberiség áll, s melybe kikerülhetetlenűl beleesik, ha útját folytatja. Azok óvó eszköze a vallás mysticismusa, ezeké a tudományért munkálkodás kábító hatása. A különbség közöttük az, hogy azok a régi bölcseségben hisznek, melynek tévedése még nincs felfedezve. A babona mindkettőjüknél egyforma nagy. Különbség csak az, hogy egyik a mult, a másik a jelen babonája.

S mi a boldogság akkor, ha egész életemet bizonyos tünemények vizsgálására (pl. Lombroso tana az öröklésről) szenteltem s halálom előtt tapasztalnom kell, hogy a mivel életemet eltöltöttem, értelem nélküli semmiség volt? S nekem csak egy életem van!

Egy kevéssé ismert chinai bölcsész *Laotse* azt állítja, hogy mind az egyes, mind az összes emberiség legfőbb üdvét a tudomány (tao) által éri el; ez pedig a tétlenségben (Unthätigkeit, le non-agir) áll. Az emberek szenvedései nem úgy eredtek, hogy valamit nem tettek, a mit tenniök kellett volna, hanem hogy olyant tettek, a mit tenniök nem kellett volna. Azért minden szenvedéstől megőrizheték magukat, ha tétlenűl maradtak volna.

Tolsztoj azt mondja, hogy *Laotsé*nek tökéletesen igaza van. Dolgozzék mindenki szorgalmasan. Mi következik ebből? A börzejátékos, a bankár jőnek a tőzsdéről, hol szorgalmasan dolgoztak, az ezredes az iskolából, hol katonáit az emberölés mesterségére tanította, a gyáros a gyárából, hol ezerek rongálják életüket tükrök, dohány, pálinka-gyártásával. Mindezek dolgoznak. Lehet íly munkára buzdítani?

Vagy talán a tudomány munkásait értsük? Naponként különböző könyveket, füzeteket kapunk a keresztény gnoseologiáról, a kosmikus aetherről, társadalmi, politikai, keleti kérdésről stb. Azt hiszi, hogy ez írók idejüket, fáradtságukat haszontalanul pazarolták, mert ezereknek kellett a papirost előállítani, a betűket kiszedni, kinyomni s mert az írók a társadalom iránti kötelességeiket elhanyagolták, midőn haszontalan munkájukat nyugodt lelkiismerettel írták. Ez irtózatos embereknek soha sincs idejük meggondolni, hogy vajjon

munkájuk, melyen oly szorgalmasan dolgoznak, szükséges-e valakinek. (?)

„Sokat csodálkoztam e bámulatos, különösen nyugat Európában fennálló nézeten, hogy a munka erény.“ (?)

Zola azt mondja, hogy a munka az embert jóvá teszi. T. mindíg az ellenkezőt észlelte. Tudatos munka, hangyabüszkeség a saját munkájára, kegyetlenekké teszi az embereket. Nero, Nagy Péter mindig nagyon munkások voltak. S ha a munka nem is éppen bűn, de erény semmi esetre sem; épp úgy, mint a táplálkozás nem, hanem csak szükséglet, melynek ki nem elégítése fájdalmat okoz. A munka e méltósága, melyre társadalmunkban emelték, csak reactio volt a gazdag és kevéssé mívelt előkelő osztály henyesége ellen. A munka, a szervek gyakorlása az embereknek épp oly szükséglete, mint a karóhoz kötött borjunak az ugrándozás.

„A munka nemcsak hogy nem erény, hanem a mi hamisan szervezett társadalmunkban többnyire egy erkölcsileg kábító szer, mint a dohányzás vagy a bor, hogy saját életünk szabálytalanságát és bűnösségét saját magunk előtt elrejtsük.“ (?)

Dumas levelének tartalma, melyet a Gaulois szerkesztőjének ugyanebben a kérdésben írt, röviden a következő:

Az okok és következmények nagy feladatát évezredek sem fogják megoldani, nem hogy 20 éves gyermekek megoldanák. Az erőteljes ifjukor tüneményeiben nem lehet végérvényes és tartós fejlődés jeleit nézni. Ez csak a növési láznak egy rohama. Bármilyenek legyenek is ez eszmék, melyekért a fiatalok egymással hajba kapnak, lehet fogadni, hogy ők ez eszmék ellenségeivé lesznek, mihely azokat gyermekeiknél látják. Ezt a növés és tapasztalás okozza.

„Miután kiveszekedték magukat és megmérköztek, ezek a hit, azok a tudomány nevében, hogy bebizonyítsák, hogy van Isten és azok, hogy nincs Isten — két oly állítás, melyek felett örökké harczolhatunk, ha eltökéljük, hogy addig nem engedjük magunkat lefegyvereztetni, míg a dolog el nem dölt — végűl megegyeznek abban, hogy ezek sem tudnak többet mint azok, de határozottan tudják, hogy a végek végén *remélnie kell* az embernek épp annyit, ha nem többet, mint tudni és hogy rettenetesen szenved tudatlanságban oly viszonyokról, melyek jobban érdeklik, mint minden a világon, továbbá, hogy állandóan jobb helyzetbe vágyik, mint minőben van és végűl, hogy teljes szabadságot kell engednünk neki, hogy a bölcsészet terén eszközt keressen a boldogúlásra.

Az ember tudja, hogy kezdet volt s ezért nem akar véges lenni.

Bizonyosságot keres, a mely szerencséjére soha sem lehet. Mert a tudás ránézve a mozdúlatlanság, a halál lenne, mert az emberi erő legerősebb ösztönzője az ismeretlen. A valószínűséggel nem elégszik meg, határozatlan eszmények után vágyik s essék bár tagadásba, kétkedésbe vagy éppen hitetlenségbe, mindig visszatér „*a reményhez, a mely nélkül nem tud élni.*“ „Olyan mint szeretők veszekedése: nem tart sokáig“ (46. l.).

Ez az emberi eszmény soha sem tünhetik el egészen. Az eszménynek e legyőzhetetlen szüksége magyarázza meg, hogy az ember oly bizalommal fordúl vallási formulákhoz megfontolás nélkül, melyek természetével megyezőleg végtelenséget igérnek.

De mindig nagyobb számmal lépnek fel férfiak, kik az ész, a tudomány, a megfigyelés nevében tagadják az igazságot, viszonylagosnak mondják, s szét akarják rombolni azokat a formulákat, melyek azokat tartalmazzák.

Kinek van igaza e harczban? Annak, a ki kutat, de nem annak, a ki fenyeget. Az igazság a czél, a kutatásra mindenkinek van joga. Az erőszak csak a czélt távolítja. „Az ököl, bármily erős legyen is, nem tudja bebizonyítani Isten létét vagy nem létét.“

Az az erő, a mely a világot teremtette, mert „maga-magát nem teremtette,“ fentartotta magának a jogot, hogy tudja, miért teremtett minket. Ez az erő titkát magának tartja s az emberiség, úgy tetszik Dumasnak, hagy fel azzal a kivánsággal, hogy valaha kipuhatolja. Most az emberiség „egyszerű ösztönével s egészséges érzékével“ boldogságra törekszik oly eszközökkel, melyeket bolygónk nyújt. Zola a munkát ajánlja gyógyszerűl. De ez nem elég. Dolgozzunk izmainkkal, vagy szellemünkkel? De hisz, nem lehet egyedüli gondunk, hogy táplálékot, vagyont, dicsőséget szerezzünk. Ha ily czélokat tűzünk magunknak s elérjük azokat, érezzük, hogy valami még mindig hiányzik. Ennek oka az, mert az embernek kétségtelenűl lelke is van s ez is előáll igényeivel.“ E lélek szünetlen munkában, folytonos fejlődésben van, világosságra, igazságra törekszik Ez a lélek ömlik el a légben, melyet a világ beszív. Azok az individualis nagy lelkek, melyek társadalmi újjászületést kivántak, egymáshoz közeledtek, egymást megtalálták és egyesültek és egy *collectiv lelket* alkotnak, hogy az emberek jövőben egyességben, tudatosan és feltartóztatlanul valósítsák meg a nemzetek egyesülését és szabályszerű haladását. Ezt az új lelket ismeri fel Dumas a napi tüneményekben. A népek fegyverkezése, a hadvezérek fenyegetődzése, faji üldözések csak utolsó vonaglása annak, a minek el kell tünnie.

Az új korszak hamar bekövetkezik, hamarább mint gondolnók, mikor e szavak: *Szeressétek egymást* megvalósúlnak, a nélkül, hogy azon gondolkoznánk, hogy isten vagy egy ember mondotta-e e szavakat? Az embereket a szeretet fogja elfoglalni rendkívüli hatalmával Ez nem fog könnyen menni; talán véres félreértések is következni fognak s olyanoktól is, kik hivatva volnának, hogy nekünk szeretetet tanítsanak. „De mivel szembetünő, hogy a testvériség e nagy törvényének egyszer teljesednie kell, meg vagyok győződve, hogy jőni fog idő, midőn azt az ellenállhatatlan kivánságot fogjuk ápolni, hogy ez beteljesedjék.“

Így végzi levelét Dumas.

Tolsztoj birálja mindkettőt összehasonlítva.

Zola levele a fiatalsághoz van intézve és hízeleg neki. Dumasé rámutat az öntetszelgésre s ezért sokat tanúlhatnak belőle nemcsak az ifjak, hanem a felnőttek és öregek is. Zola elaltat és útunkon megállít, mert biztosít, hogy éppen azt szükséges tudni, a mit tudunk. Dumas felkölti az embereket s megmondja nekik, hogy nem tudják azokat a fontos igazságokat, melyeket tudniok kellene. „Dumas szavai valódi prófétaszavak“, mert az emberek általános hangúlatával ellenkeznek, mert a kik hallják őt, elfogadják a nélkül, hogy tudnák miért és mert e szavak annak a megvalósítására hatnak, a mit jövendőlnek.

Zola azt tanácsolja az embereknek, hogy munkálkodjanak az egyszer megkezdett irányban, s ezzel, hogy ne változtassák életüket. Dumas ellenben, ki az emberek érzéseinek belső változását jövendöli, e változást sürgeti is. Dumas azt mondja, hogy az embereket a „szeretet őrültsége“ fogja elfogni; ő látja a fenyegető jelek között is, hogy a fegyverkező népek egymást nem gyülölik már, hogy a szegény osztályoknak a gazdagokkal való harczában a győztes nem örül, hanem őszinte szánalommal van a legyőzött iránt.

Habár e nagy változás nem oly közeli, mint Dumas hiszi, senki sem tagadhatja, hogyha ez bekövetkeznék, az emberiség számos súlyos és nyomasztó rossztól szabadúlna meg. Be kell vallanunk, hogy ha az emberek azt tették volna, a mit Jézus tanított és tett: *Szeressétek eggmást, mint magatokat*; *a mit nem akarsz, hogy mások veled cselekedjenek, te se tedd másoknak*, ha az egoismus helyett az altruismus uralkodnék, ha *az egyéni életrend collectivvé változott volna*, akkor az ember élete boldog lenne. Mindenki belátja, hogy a népek annál elkeseredettebbek egymás iránt, minél inkább rabolják egymás-

tól országaikat s mezőik terményeit. Mindenki belátja a népek kölcsönös fegyverkezésének a nevetségességig világos értelmetlen voltát, a melyek rettenetes csatákra, vagy az emberek általános elpusztítására, vagy elfajúlásara vezetnek. Mindenki elismeri a szeretet keresztényi elvét, vagy az idegen élet, személy és jogok tiszteletét.

S mégis az emberek úgy rendezik bé életüket, hogy az ellenkezik előnyükkel, biztosságukkal s a törvénynyel, a melyet hirdetnek. Magasztalják a szeretetet s oly módon élnek, a mely azzal ellenkezik. Hisznek a szeretben s nem tudják megvalósítani. Mi ennek az oka?

Az egyes ember vagy az összes emberiség életében minden változás először csak gondolatban kezdődik és történik. A külső változás csak akkor áll be, ha gondolatban már megtörtént. De azután az emberek érzéseiben, cselekedeteiben s életében is beáll előbbutóbb, éppen mint a kormány fordításával a hajó is fordúl.

Jézus beszédjének első szavaiban nem azt mondotta az embereknek, hogy így vagy úgy cselekedjenek, hanem ezt: μετανοειτε, gondolkozzatok meg, változtassátok meg életfelfogástokat, térjetek magatokba. Csak később mondotta tanítványainak, kik már értették tanait: szeressétek egymást. Életetek értelme az, hogy teljesítsétek annak akaratát, ki titeket e világra küldött és azt követeli tőletek, hogy ne személyes czéljaitoknak szolgáljatok, hanem az övének, a mely az általános szeretetben és egyetértésben áll s a mennyország felépítésében, midőn a kardok ekékké s a lándzsák sarlókká kovácsoltatnak, az oroszlán békésen fekszik a bárány mellett, mint a próféták magukat kifejezték. Változtassátok életfelfogástokat!

De az emberek nem hallgattak Jézusra s hamis életnézetük az oka, hogy noha a szeretet jótékonyságát s életmódjuk veszélyét felfogják, még sem követik Jézus tanácsát.

S valóban lehetséges-é a világ, ha az ember életczélját csak embertársaival való folytonos harczolással éri el, oly intézmények között, melyek minden harczot és erőszakot szentesítenek. Szeretheti-é az ember azokat, kik mindig útjában állanak és a kiket tönkre kell tennie, hogy a saját czéljait elérje?

Hogy az érzésben, cselekedetekben változás állhasson be, mindenek előtt a gondolkozásnak kell megváltoznia. De hogy ez történhessék, meg kell állanunk, s figyelmünket arra irányoznunk, a mit fel akarunk fogni. Hogy változtathassa meg az ember gondolkodását, életfelfogását, ha szüntelenül dolgozik éppen azon hamis életfelfogás elvei szerint, melyeket meg akar változtatni?

Az emberiség szenvedései meg vannak érve már, mint egy daganat és az üdv, melyet a helyes életfelfogás hoz, oly szembetünő, hogy az embereknek nem kell egyebet tenniök, *mint megállani, tevékenységüket megszüntetni, összeszedni magukat és gondolkodni.* Itt tetőződik e gondolatnál Tolsztoj eszmefuttatása s innen van az írat neve is: *A semmittevés*, bár nem nagyon találóan megválasztva.

Csak egy pillanatig kell megszüntetni tevékenységünket, meggondolni helyzetünket, értelmünk, szivünk követeléseit a környező életfeltételekhez alkalmazni, hogy belássuk, hogy egész életünk, összes cselekedeteink lelkiismeretünkkel, értelmünkkel és szivünkkel kiáltó ellenmondásban vannak.

Ha megkérdezzük az embereket, hogy mihez alkalmazkodnak, mi vezeti őket az életben, mindenik azt fogja válaszolni, hogy szeretete, becsületessége; vagy a keresztény tanokat, vagy az erkölcsi elveket ismerik el, melyek a kereszténységen alapúlnak; sem az erőszakot, sem a törvényszéket, sem a kivégzést, sem a háborút nem tartják szükségesnek. S ha kérdezed, hogy mégis miért hódolnak meg ez életfeltételeknek, azt felelik, mert másokért szükségesek.

Azonban, ha a valóságot kutatjuk, azt találjuk, hogy az emberek úgy élnek, mint az állatok. Korunk kereszténeyinek többsége pogány életet él, nem mintha így óhajtana élni, hanem mert e nyugtalan, zaklatott életben nincs ideje, hogy *magába térjen* és életét megváltoztassa.

Ha az emberek csak rövid időre megszünnének a tudomány és vallás hamis hitével ámítani magukat és szünet nélküli s önelégűlt munkájukkal, melyet lelkiismeretük nem javasol, belátnák, hogy az élet értelme nem az egyénnek, családnak, népnek *másokkal való harczra alapított jólétében* van, hanem az egyedűl helyes és lehetséges értelme az, melyet a kereszténység már 19 száz évvel ezelőtt kinyilatkoztatott az emberiségnek.

Nem lehet, hogy az az erő, mely engemet a világra teremtett, értelmemnek és a szeretetnek tehetségeivel csak azért teremtett volna, hogy megcsaljon, hogy miután azt véltem, hogy legfőbb boldogságom elérésére mások élete felett tetszés szerint rendelkezhetem, végre meggyőződjem, hogy minél inkább törekszem e czél felé, annál inkább távolodom a szeretet és értelem követeléseitől s az igazi üdvtől. Nem lehet, hogy lelkemnek e legfőbb tehetségei csak azért volnának adva, hogy czéljaim elérésében akadályozzanak. Nem valószinübb-é, hogy az a teremtő erő, értelmemmel és szeretetemmel nem az én esetleges, pillanatnyi, mások czéljait akadályozó czéljaimra te-

remtett, hanem saját czéljai szolgálására, elérésére s lelkemnek alaptehetségeit azért adta? Ezért életem czélja nem az, hogy megmaradjak makacsúl saját akaratomnál, a mi e tehetségeimmel ellenkezik s engem nyomorba dönt, hanem hogy teljesítsem annak akaratát, a ki e világra küldött s kövessem az ész és szeretet útmutatását, melyeket akarata teljesítésére belém helyezett.

Ez az élet keresztény felfogása. Hogy isten országa megvalósúljon, hogy az emberek kezdjék meg már *szeretni egymást* személyi, családi és nemzetiségi különbség nélkül, erre szükséges az *életnézet megváltoztatása*. Ez nem történhetik meg *magába szállás*, *magába térés* nélkül, erre pedig szükséges, hogy az emberek lázas tevékenységükkel felhagyjanak, azzal a nyugtalan élettel, a mit az indok *sansara*-nak neveznek. Ekkor belátják az emberek ész- és értelemnélküli tevékenységüket s az élet keresztényi felfogása kikerűlhetetlenűl be fog következni.

Ekkor az általános, a felebaráti szeretet lesz minden cselekedetünk rugója, éppen mint most e pogány életfelfogással az önszeretet, a kizárólagos család és nép szeretete az.

Mikor e keresztény szeretet megjelenik az emberek között, az élet régi formái, feltételei összeomlanak és újak alakúlnak, melyeknek hiánya akadálya annak, a mit az értelem és sziv már régóta követel.

Keressétek először az istennek országát és annak igazságát és mindezek megadatnak néktek. (Máté VI. 33.)

Eddig Tolsztoj.

Nem nehéz észrevenni, hogy Tolsztoj e legújabb munkája az erkölcsi nihilismus azon hitvallását és erkölcstanát tárgyalja, melyet ő már hosszu évek során át hirdet, mint a jövő társadalom egyedül észszerü, igazságos és az emberi sziv követelményeinek is megfelelő tudományát. A nihilismus tanai általánosan ismeretesek. Azonban Tolsztojnál a tan meglepő oldala az, hogy szerinte *e tanok valódi kereszténytanok*, hogy *Krisztus tanításaiból természetszerüleg következtethetők*, szóval hogy ő a jövő nihilista társadalom- s erkölcstanának megalkotására, mint egyedül helyes s lehetséges alapra, az őskeresztény tanokra helyezkedik.

A nihilismus jogosúltságának kérdését, mint nem ide tartozót mellőzve, vizsgáljuk meg, vajjon csakugyan egyezik-e Jézus vallása, erkölcstana a Tolsztojéval. Mindjárt előre kimondhatjuk, hogy nem. Tolsztojnál hiába keressük Jézusnak benső, fiúi szeretetét, melylyel

ő Istenhez ragaszkodik. Sőt tovább menve bátran állíthatjuk, hogy Tolsztoj rendszerében hiányzik az Isten eszméje, kihez imádkozni csak Jézus tudta megtanítani az emberiséget Tolsztoj az imát teljesen mellőzi. Tehát a vallásos rész teljesen hiányzik az ő társadalom-tanából. Ő csak az erkölcsiből vett át valamit; de ez a rész sem egyezik meg teljesen Jézus szellemével.

A mai társadalom, a mely Krisztus követőjének vallja magát, *az evangeliummal merőben ellentétes alapokon nyugszik*, mondja Tolsztoj. A ker. népek, államok óriási pénzösszegeket adnak ki arra, hogy a polgárokat az emberölés mesterségére tanítsák, a munkások fegyvereket kovácsolnak embertársaik lemészárlására. S mindezen senki sem botránkozik meg. Az egyház nemcsak hogy türi ez állapotokat, hanem szentesíti is. A népek hadakoznak egymással s az erényt és érdemet annál találják, ki legtöbb testvérét, embertársát megölte, s ki azoktól legtöbb kincset rabolt. *Minden katona gonosztevő.* S mégis minden állam nagy összegeket szentel a katonák tartására, felfegyverzésére és kiképzésére, e gonosztevők élelmezésére. De Jézus nem itélte el teljesen sem a háborút, sem a katonáskodást. Máté 24, 6. mondja Jézus: Hallani fogtok pedig háborúról és háborúk híreiről; vigyázzatok, meg ne rémüljetek, mert meg kell mindezeknek lenniök. Máté 10, 34. megint változást akarván előidézni az emberek gondolkodásmódjában tanai befogadására, nem retten vissza kimondani: Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem fegyvert. Aztán a katonáskodást is lett volna alkalma elitélni, (Máté 8, 5—11.) ha akarta volna, de nem tette, sőt midőn a százados katonái ragaszkodására s feltétlen engedelmességére hivatkozott, Jézus így szólt követőinek Máté 8. 10. Bizony mondom néktek még az Izraelben sem találtam ílyen nagy hitet.

Tolsztoj szükségtelennek tartja az eskűt s Jézus tanaival ellenkezőnek a biráskodást, merőben keresztényietlennek tartván, hogy valaki embertársát bármiért kérdőre vonja, felette itéljen és tetteiért büntetést mérjen rá. Ő ugyanis Jézusnak ezen szavaiból: Ne itéljetek, hogy ne itéltessetek (Máté 7. 1.), általában a birói intézmény tagadását látja úgy okoskodván, hogy a ki embertársát elitéli, olyan jogokra támaszkodik, a melyeket a dolgoknak ily felfordúlt s keresztényietlen állapota mellett csak bitorol; aztán bizonyos lenézést is foglal magában az itélkezés, ez pedig ellenkezik a ker. alázatossággal. Ámde Jézus maga is elitélte pl. a fareziusokat, midőn így szólt hozzájuk: *Viperának fajzatai*, mi módon szólhattok jókat, ha *gonoszak* vagytok? (Máté 12, 34.) s ugyancsak róluk pár verssel

hátrább: *Egy gonosz és parázna nemzedék* jelt kiván, de nem adatik néki jel, hanem csak Jónás prófétának a jele (Máté 12. 39.). Másutt megint róluk: *Képmutatók*! Jól profétált Esaias ti felőletek, ezt mondván: E nép én hozzám szájával közelít és ajkaival tisztel engemet; az ő szivök azonban én tőlem távol vagyon (Máté 15, 7. 8.).

Ezekből világos, hogy Jézus fenn idézett (Máté 7. 1.) szavaiból nem lehet oly messzemenő következtetést vonni, minőt Tolsztoj von, kinek rendszerében megférő társadalmi rendet egyáltalában elképzelni sem tudok. A mi pedig az eskűt illeti, Jézus tiltja ugyan nemcsak a hamis eskűt, hanem az eskűt egyáltalában Máté 5. 34—36. verseiben, de Máté 23, 22. meg azt mondja: A ki az égre esküszik, az Istennek királyi székére esküszik, és arra, a ki ebben űl.

Tolsztoj s általában a collectivismus szeretné a pénz használatát is eltörölni. Jézus ezt sem tanította soha. Hisz mindenki ismeri azt a példázatot, melyben az öt talentumos szolgának, ki még ötöt szerzett ezekkel, ezt mondja ura: Jól van, jó és hív szolgám! hiv voltál kevésen, sokra bizlak ezután: menj bé a te uradnak örömébe (Máté 25, 21.).

Nemcsak hogy nem akarja eltörölni a pénz használatát, de buzdít a pénzzel való nyerészkedésre becsületes úton, ezt mondván ura az egy talentumos szolgának: „El kellett volna tehát az én pénzemet a pénzváltóknál helyezned és én megjőve, nyereséggel kaptam volna meg a magamét. Vegyétek el azért ő tőle a talentumot és adjátok annak, a kinek tíz talentuma van, mert mindennek, a kinek van, adatik és bővölködőbb lesz, a kinek pedig nincs, a mije van is, elvétetik tőle.“

Tolsztoj a magánbirtokot sem ismeri el, mint általában a communizmus. Jézus tanításaiból ezt az elvet sem lehet sehogysem következtetni. Az anyagi javak túlságos gyűjtését és imádását határozottan kárhoztatja (Máté 6, 19. 20. 21. 10, 9. 16, 26. Luk. 12, 33. stb.). ugyan s ő maga is csak a mindennapi (naponkénti) kenyérért imádkozik (Máté 6, 11.), de a magán birtokot nem veti meg s helytelen lenne számos példázatából s tételéből, melyekben a gazdagoknak nem sok mennyei üdvöt igér, azt következtetnünk, hogy tanaiban a későbbi communismus elvei már csirájokban benne vannak. Jézus megáldja Zakeust, ki vagyonának felét a szegényeknek adta, de másik felét magának tartotta meg. Hogy Jézus a magánbirtok híve, abból is következik, hogy ajánlja az alamizsna osztást (Máté 25, 35. Márk 10, 21. Luk. 6, 35.), már pedig a communismus ezt sem ismeri. Látjuk tehát, hogy a Tolsztoj-

álmodta új társadalmi morál a legtöbb esetben nem egyezik meg Jézus erkölcstanával.

Ámde van-é joga Tolsztojnak Jézus tanításaiból egyes részeket kiszakítani s egy felépítendő új társadalmi rend alapjává tenni?

Erre a kérdésre Felméri Lajos [1]) nemmel felel. Tagadja e jogot, mert J. a véghetetlen emberszeretetet („a ki téged kővel dob, dobd vissza kenyérrel") a farizeusok határtalan önzésével állította szembe, mint az ő megdöbbentésökre és gyógyításokra szolgáló szélsőséget", mert Jézus tanításainak Tolsztoj felhasználta része annak a vallásos exaltationak a kifejezése, mely a világ végének elközelgetését sejtette, és különösen azért, mert tagadja a társadalom létezésének lehetőségét.

GÁL KELEMEN.

---

[1]) Erd. Múzeum 1893. 407. l. Tolsztoj vallása.

Rédiger Károly emléke.

Adós vagyok a multnak még egy kegyeletes emlékezéssel, ezt is teljesiteni határozott akaratom abban a reményben, hogy egy régen keblesült hazafias család eredetének s abból egy jeles családfőnek ismertetésével s történelmi korrajzával szolgálatot teszek.

A jó hazafi, okszerű munkás gazda, erényes jellemű jóltevő, alapitó emberbarát mindig méltó az élő nemzedék hálájára. — Sőt az egymást váltó korszakok igénylik a rég elhunytak nevét és közczélu alapitványokkan nyilvánult nemes tetteiket felujitani, mint lelkesitő példákat, buzditó adatokat, hogy az ifju nemzedék felismerje, miszerint az áldott örök emléket jeles tettekkel lehet az enyészet romboló hatalmától megóvni.

Egy képet látok a rég mult időktől előttem lebegni. Megkisértem leolvasni annak jellem vonásait, hogy az eredetijére ismerjünk.

Tettetés nélküli szerénység, puritan egyszerüség, folytonos mértékletesség, öntudatos értelem, mely komolyan megfigyel minden alkalmat és körülményeket, hogy határozott terveinek, s nemesebb czéljainak kivitelére felhasználhassa s még több szilárd erkölcsök, melyek a nemes ambitiokat teremtik, s vezérlik, hogy a kitartó akarat, egy hosszu életén át, hasznos munkássága mezejét felkeresse és abban tetteinek magvait, az egymást felváltó nemzedékek javára, tökéletesb kifejlődésére termékenyithesse.

Ily jellem vonásokkal tünt ki, mint családját alkotó hazafi és áldozatkész, vallásos emberbarát, korának emez egyik tisztes példányképe, id. Rédiger Károly.

A család Lengyelországból származott. Lengyelországnak elsőrendű főnemes családjai közt nagy birtokos és gazdag vagyon tulajdonossa volt Rédiger György, Krakkó városban főorvos, ki a lengyel unitáriusok üldöztetésének lett számüzött áldozatja.

Ezt a közhasznu hivatalos és gyakorló orvost, szerény becsületes embert, nem annyiban vallásáért, mint gazdag vagyona s birtokai elkoboztatásáért, a hatalmat bitorló opportunisták, foglalni s osztakozni vágyó önkényes birák itélték számkivetésre s minden vagyona vesztésére.

Ő is tehát az előtte úttörő hontalan sorstársaival Magyarhon erdélyi részében kereste s találta fel menedék hazáját. Utazásában még az is megkeserítette, hogy magával hozhatott kevés vagyoni értékes készletétől utonállók kirabolták, megfosztották. De az erőslelkületű vándor nem esett kétségbe, bizott orvosi gyakorlott tudo-